

GRÜBER KÁROLY – ZSIGMOND TIBOR

KÖZÉP-EURÓPÁRÓL OSZTRÁK SZEMMEL

Erhard Busek – Emil Brix: *Közép-Európa újragondolása: Miért Közép-Európában dől el Európa jövője?*, Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete, Kőszeg, 2019, 228 oldal

A könyv szerzői két nemzetközileg elismert osztrák tudós/diplomata. Az egyik Erhard Busek, aki az Osztrák Köztársaság alkancellárja volt 2000 és 2001 között, jelenleg pedig a Duna-régió és Közép-Európa Intézet elnöke, valamint a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI-iASK) Nemzetközi Tanácsadó Testületének tagja. A másik szerző Emil Brix osztrák történész és diplomata, 2010 és 2015 között az Osztrák Szövetségi Köztársaság londoni nagykövete, majd moszkvai nagykövet volt, 2017 óta a Bécsi Diplomata Akadémia igazgatója. A két szerző már 30 éve együtt dolgozik, fő kutatási területük Közép-Európa. Életútjuk alapján jól látható, hogy nem ismeretlen számukra a politika, az államigazgatás, a diplomácia és a tudomány világa sem.

Legújabb könyvükben szintén az adott régió helyzetét vizsgálják meg. Fel tárják a pozitívumokat, lehetőségeket, valamint a problémákat és a negatívumokat is. A könyv eredetileg német nyelven íródott (*Mitteleuropa revisited – Warum Europas Zukunft in Mitteleuropa entschieden wird*), de 2019-ben kiadásra került a magyar nyelvű változat is Kurdi Imre fordításában (*Közép-Európa újragondolása. Miért Közép-Európában dől el Európa jövője?*). A magyar változatot átolvasva készült az alábbi ismertetés. A szerzők könyvükkel kétségtelesenül hozzájárultak ahhoz, hogy a közép-európai „gondolat” éljen, hogy a közép-európai, illetve európai „gondolatról” tovább tudjunk vitatkozni. Következésképpen végig vették azokat az érzékeny és kulcsfontosságú elemeket, amelyekről ma illik és kell beszélni régióink sorsát illetően. Ausztria szemszögéből nézik ezt az egész térséget, véleményünk szerint a szerzők által felvállalt szemlélet összehasonlítva más osztrák véleményekkel, nagyon nyitott és a térség megértésére törekszik.

Közép-Európa kérdése a mai napig sok vitát szült, ugyanis maga a terület és annak határainak meghatározása sem egyértelmű a társadalomtudósok körében. Sőt egyesek megkülönböztetnek Kelet-Közép-Európát is. Ezen utóbbi esetében is nagyok az eltérések. Míg néhány elemző a visegrádi országokat sorolja ide (Lengyelországot, Csehországot, Szlovákiát és Magyarországot), addig egyesek Csehországot inkább Nyugat-Közép-Európának jelölik. Továbbá Szlovénia, Románia, Horvátország és Litvánia neve is felmerül a Kelet-Közép-Európa országai között. Ha Közép-Európáról beszélünk, akkor általában az előbb említett Visegrádi Együttműködés országait és az alpesi

országokat (Ausztria, Liechtenstein, Németország, Svájc, Szlovénia) sorolják ide. Ahogy Kelet-Közép-Európa esetében, úgy itt is olykor említésre kerül Horvátország, Románia és Litvánia neve is. Emellett Fehéroroszország, Franciaország, Olaszország, Oroszország, Szerbia és Ukrajna is felbukkan időnként a közép-európai országok nevei között. A fennmaradó 2 balti állam (Észtország és Lettország) is közép-európainak tekinthető egyes nézetek szerint.

A Közép-Európa fogalom meghatározásának kérdése a könyvben is felmerül. A szerzők szerint, ha értéktartalomként tekintünk a fogalomra, elmondható, hogy a térségben szinte minden ország közép-európai szeretne lenni. A szerzők a hagyományos elméletet követik a terület meghatározását illetően.

Közép-Európát illetően kétféle nézet létezik a köznyelvben és a szakemberek körében egyaránt. A szerzők e két irányt vizsgálják meg és foglalják össze alaposan. Az egyik nézet szerint Közép-Európa az elmúlt 3 évtized legnagyobb európai sikertörténete, ugyanis a rendszerváltást követően a terület országai szakítottak a pártállami berendezkedéssel és az ehhez kapcsolódó kulturális, valamint ideológiai korlátokkal, így megvalósult a demokrácia – az emberi jogok nagyobb hangsúlyt kaptak – és a piacgazdaság. Totális átalakulás történt párhuzamosan minden szférában: a gazdaságban, a politikai intézményrendszerben, a politikai ideológia világában, a jogrendszerben és a társadalom rétegződésében. Az egyes országok rendszerváltásait általában bizonyos évekhez kötik (például Magyarország, Csehszlovákia, Lengyelország: 1989), azonban az ehhez vezető folyamatok az ezt megelőző években, míg további jelentős események pedig az ezt követő években játszódtak le. A térség országai fokozatosan integrálódtak az európai gazdasági, biztonsági és egyéb rendszerekbe (például Európai Unió és annak egyéb rendszerei, schengeni övezet, illetve NATO, OECD, WTO).

Rövid idő alatt meghonosult a kapitalista gazdasági rendszer, ezáltal a közép-európai országok nagy – olykor nyugati társaiknál is nagyobb – növekedési potenciállal rendelkeztek, illetve rendelkeznek mind a mai napig. Természetesen a kapitalizmusnak nem csupán pozitív oldalai vannak, azonban a termelés, a termelékenység és a fogyasztás fenntartható növekedési üteme jóval magasabb a szocializmus alatt tapasztaltnál. A technikai újítás mértéke szintén nagyobb, megjelent a vállalkozói kedv és nem utolsósorban a lakosság jóléte is növekedett. Az átalakulás egyik legfontosabb alapja az erőszakmentesség volt, tehát e folyamatok békésen zajlottak le a terület országaiban. Egyesekben hiányérzet lehet, ugyanis korábban is elindulhattak volna a folyamatok. A rendszerváltást követő években egyre nagyobb arányban áramlott be a külföldi tudás, tapasztalat, kultúra és tőke, ezáltal a terület jobban beolvadt az európai közösségbe, megjelentek a multinacionális cégek és egyre inkább globalizálttá váltak az országok. Fontossá vált az innováció, megnőtt a kommunikáció és a szállítás szerepe, és ezen szolgáltatások minősége is javult. Az egyes országokon belül megváltoztak a települések fejlődését befo-

lyásoló tényezők, az állami beavatkozás, illetve a központilag elosztott források helyett a piac döntött, amely figyelembe vette a gazdasági racionalitást az egyes beruházási döntések során.

A második nézet ezzel teljesen ellentétes. Ez alapján Közép-Európa szét-töredezett és elszigetelődött régió lett. A rendszerváltás után csökkent a foglalkoztatás ezáltal nagymértékben növekedett a munkanélküliség. A polgári szabadságjogok és a kapitalizmus sikeres bevezetése után a nagy többség életszínvonala nem emelkedett a lakosság által elvárt mértékben, a társadalmi egyenlőtlenségek viszont jelentősen megnöttek. Sok, főleg alacsony iskolázottságú vagy fizikai munkát végző ember elveszítette az állását, megjelent a hajléktalanság. A rendszerváltástól várt jobb életkörülmények a szélesebb társadalmi rétegekben nem, vagy nem eléggé alakultak ki, emiatt idővel többeknél nosztalgia alakult ki a korábbi rendszer iránt, mivel az sok embernek nyújtott stabil egzisztenciális háttérrel iskolázottságtól vagy munkajellegtől függetlenül. Bár az elvándorlás – különböző társadalmi csoportok számára – egyes településeken igen gyakran áthidalhatatlan nehézségekbe ütközött, hiszen a tartósan magas munkanélküliséggel jellemezhető településeken megállt az idő, értéküket veszítették és nehezen eladhatóvá váltak az ingatlanok, hiszen a fizetőképes kereslet drasztikusan visszaesett, az itt élők többségének pedig többnyire a lakásuk vagy a házuk volt az egyetlen mobilizálható tőkéje, amire máshol reményeik szerint az új egzisztenciájuk megteremtését alapozhatták volna. A területi egyenlőtlenségek nagymértékben növekedtek a rendszerváltást követő évtizedek során. Az egykori szocialista nehézipari övezetek mellett, a falusias térségek nagy része hátrányba került.

A második nézet követői úgy gondolják, hogy e területről nem érkeznek Európa jövőjét illető konstruktív javaslatok, csupán a Nyugat országait követik évekkel lemaradva. A közép- és kelet-európai országokat általánosságban a mai napig túl szegénynek, elmaradottnak, mezőgazdasági jellegűnek tartják. A terület országai nem tanúsítanak szolidaritást a migrációs válságban. Közép-Európa országaiban csupán erősen nemzeti-populista színezetű politika árán tartható fenn a politikai stabilitás. A Közép-Európa országok különböző nézeteinek oka a nyugattól eltérő történelmi – szocializmus által megszakított – fejlődésükben rejlik.

Azonban, ha fordítva nézzük, a nyugat-európai centrumországok az újonnan csatlakozott tagokat még mindig gyakran másodrangúnak tekintik, s felzárkóztatás helyett pusztán az új piacszerzés lehetőségét látják bennük. A könyv szerint ez az eltérő fejlődési pálya különböző problémákat vet fel. Ezek közül az egyik a *periféria* kérdése. Tehát, hogy Közép-Európa perifériája-e a Nyugat-Európának, illetve Európának. A könyvben nagy szerepe van a történelmi eseményeknek, ugyanis ez nagyban meghatározza a Közép-Európa országainak önazonosságát, de egyúttal a reflexiókat is, tehát, hogy milyenek látják az adott terület országait kívülről. Ezen országok aktuális, identitást

meghatározó elemként tekintenek a történelemre, míg Nyugat-Európában ez nem feltétlenül igaz, ott úgy gondolnak egyes részeire, mint ami már lezárult, így kevésbé képezi például politikai vita tárgyát. Szerintük az Európai Unióban található a „forrófejű”, nacionalista Kelet és a poszt-nacionalista Nyugat. Ezt az állítást azonban igen egyszerű cáfolni, hiszen az utóbbi évek több nacionalista fellángolása a régi tagállamokhoz köthető. Itt elég csak a katalán, skót vagy flamand nacionalizmusra gondolni.

Közép-Európa országainak egyre nagyobb lett a biztonság igénye. E térség nemzetei az elmúlt évszázadban is azt tapasztalták, hogy szinte bármikor eltűnhetnek Európa térképéről. Le lehet őket törölni, eltűnhetnek a történelem süllyesztőjében. Például szolgálhatnak a Balti államok, melyek annyira megcsínylették a szocializmus hatását, hogy az emberekben mind a mai napig ott él a félelem. Ezen országokban viszonylag jelentős orosz nyelvű kisebbség él, ám a helyiek óvatosan viszonyulnak a kisebbségi jogok biztosításához, ugyanis saját nemzetük eltűnésétől tartanak. Kiemelhető még Lengyelország esete is. 1939. augusztus 24-én aláírták a Molotov–Ribbentrop-paktumot, szeptember 1-én Németország és Szovjetunió megtámadta Lengyelországot és szeptember 24-re Lengyelország gyakorlatilag „megszűnt létezni”. A lengyelekben ezek az események mély nyomokat hagytak. Éppen ezért Közép-Európa országai igyekeztek minél előbb csatlakozni a NATO-hoz, ugyanis az Európai Unió nem nyújt elegendő biztonságot. Ennek oka az, hogy az EU biztonsági struktúrája még nem készült el, nem épült fel. Tehát nincs olyan struktúrája, amely elegendő biztonságot jelentene a terület országai számára, amellyel el-lensúlyozni lehetne például Oroszország politikáját. A biztonsági garanciákat nem segítik azok a politikai lépések, amelyeknek tanúi voltunk Nyugat-Európában az utóbbi 10-15 évben. Jó példa erre Gerhard Schröder vagy Nigel Farage esete. Előbbi NATO információkkal és egyéb titkokkal rendelkezett, majd a Gazprom igazgatótanácsának székébe ült. Utóbbi pedig addig manipulálta a közvéleményt, mígnem a nép megszavazta a Brexit-et, ezzel hatalmas csapást mérve az Európai Unióra és az európai integrációra. E szempontokat nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha a biztonság iránti igényről beszélünk. Jól látható, hogy a biztonsági garancia kérdése igencsak problematikus Európában.

A könyv tárgyalja Európa integrációjának narratíváját, illetve annak percepcióját is. Közép-Európa országai az EU-hoz csatlakozás előtt úgy gondolták, hogy nyugaton létezik egyfajta egység, melyhez ők majd társulnak. A Nyugat országai rendelkeznek egyfajta tapasztalatokkal, a közép és kelet európai új országok pedig majd a saját tapasztalataikkal egészítik ki ezt az egészet. Ezek az elvárások nem teljesültek, vagy nem úgy, ahogy ők gondolták. Ők úgy vélték, hogy létezett nyugaton egy integráció, amelybe az új országok bebecsátást nyertek, de ehhez el kell fogadniuk a már meglévő összes szabályt

és alkalmazkodniuk kell ezekhez. Tehát ezen értelmezés alapján Közép-Európa országaira nem egyenrangú partnerekként tekintenek a nyugat országai.

A könyvben problémaként jelölik meg azt, hogy a Duna – mint Európa második leghosszabb folyója – által kínált lehetőségek nincsenek megfelelőképpen kihasználva. A Duna 10 országot köt össze. Konkrét megoldásokat azonban már nem fogalmaz meg a könyv a Duna-térség fejlesztési lehetőségeinek kihasználására.

A kötet röviden érinti a kisebbségi és nemzeti kérdést is. A közép-európai etnikai pártok – már amennyiben bekerültek az adott ország parlamentjébe, netán koalícióra léptek a többségi pártokkal – rendre támogatták az adott ország Európai Unióhoz, illetve NATO-hoz való csatlakozását. Tehát teljesen egyértelmű pro-integrációs szerepet tölthettek be.

Összefoglalva a könyv számos érdekes területet vizsgál, mindezt érthető, hétköznapi nyelven. A szerzők ismertetik Közép-Európa általuk felfedezett pozitívumait, lehetőségeit, valamint a problémáit és a negatívumait is. Két különböző nézetet vázolnak fel. Az egyik alapján Közép-Európa az elmúlt 30 év egyik legnagyobb európai sikertörténete, míg a másik szerint Közép-Európa Európa elszigetelt részévé vált, túl maradi és nem zárkózott fel a nyugathoz – sem gazdaságilag, sem társadalmilag. A szerzők pozitívan viszonyulnak a témához és fontos területként gondolnak Közép-Európára.

A recenzió szerzőiben felmerül a kérdés a könyv alapján, hogy vajon Ausztria milyen mértékben és hogyan része Közép-Európának? A könyv erre a kérdésre nem ad világos, megalapozott választ. Marad a hagyományos osztrák *kint is, bent is* megközelítés. Ennek az osztrák, kissé birodalmi ihletésű megközelítésnek bizonyos értelemben jó példája a kötet. A szerzők ugyan jó indulattal közelítik meg régióinkat, de kintről néznek rá. Nem adnak választ arra a kérdésre, hogy Ausztria szándékozik-e Közép-Európa teljes jogú tagja lenni, vagy megmarad Bécs hagyományos szerepe, amelyben a Nyugat legkeletibb, illetve a Kelet legnyugatibb tagjaként próbálnak minél nagyobb politikai és gazdasági hasznot szerezni.